

Az erotikus női költészet fogadtatása a XX. század elején

Ha belelapozunk régi irodalmi folyóiratok XX. század eleji számaiba, hogy megnézzük, az akkori kritikusok miért érdeklődtek női kollégáik alkotásai iránt, azt tapasztaljuk, hogy lényegében a „női lélekre” voltak kíváncsiak, és úgy vélték, leginkább a tehetséges nők őszinte önkifejezéséből keletkező műalkotások révén fogják tudni kíváncsiságukat kielégíteni. Majdhogynem egyetértés van a tekintetben, hogy igazából csak a női író hivatott női lelket ábrázolni. Így tehát jellemzően azt várták a női írótól és költőtől, legyenek őszinték, ahelyett, hogy „a férfiakat majmolják”, ahogyan addig tették. Mindez persze máris számtalan kérdést vet fel – én itt Erdős Renée recepció-jából kiindulva ezek közül csak néhányat elemzek.

Erdősre ma leginkább mint ponyvaíróra emlékeznek. Pedig nem annak indult, a századfordulón ígéretes költőnek tartották, az irodalmi lapok foglalkoztak vele, s később is számon tartják: ígéretes költői indulására a *Nyugat* emlékszik,¹ másutt erről inkább megfélemeznek katolizálása utáni prózaírói pályája javára,² miközben az idők során minden oldalról egyre erősebb esztétikai alapú kritikák érik Erdőt, aki a kifogások ellenére folyamatosan jelen van a kritikai rovatokban. Jelen dolgozat az Erdőssel kapcsolatos kritikáknak a nőiesség diszkurzusával összefüggő néhány aspektusát vizsgálja.

Egyvalamiben egyetértenek a kritikusok: őszinteségen nem találnak hiányt Erdősben, hazugsággal nem vádolják, korai versei – hogy úgy mondjam – „igazságtartalmát” nem kérdőjelezzik meg, noha egyik recenzense megjegyzi, hogy „talán kissé nagyobb bátorsággal, mint őszinteséggel – tárta fel előttünk szívét”.³ Úgy tűnik viszont, megkérdőjelezték későbbi megtérésének őszinteségét,⁴ illetve megállapítják, hogy az erotikának és a misztikus hevületnek ugyanaz a gyökere.⁵

Leginkább a *Budapesti Szemle* tájékán kelt zavart Erdős és más női költők nyíltsága, leginkább ott publikálnak azok a kritikusok, akik számára a szemérmesség később is elválaszthatatlan része a nőiességnek. A szemérmesség mellett visszafogottnak, szerénynek illik lenni – ezt mutatja, hogy dicséretet arat a címadás szerénysége, Czóbel Minkánál⁶ ugyanúgy, mint Erdős *Versei* esetében, ami a kritikus szerint helyes választás volt a fellengzősebb „Költemények” szó helyett.⁷ Erdős kötete emellett „szép kiállítású”, de végül (bár

elismeri Erdős tehetségét és törekszik a megértésre) a kritikus mégis fejét csóválva állapítja meg: „És Erdős Renée eleitől végig kedvtelve csapong ezen a rideg, lelketlen szecessziós téren.”⁸

Bár következő kötetéhez Erdős nem szívelte meg a *Budapesti Szemle* kritikáját,⁹ mégis „mintha az ő kedvelt erotikus mezején valamivel szelídebb húrokat pengetne a régihez képest”.¹⁰ De még most is túlságosan őszinte,¹¹ s ezzel a reakcióval a *Budapesti Szemle* nincsen egyedül: Erdős verseiben „szokatlanul forró szenvedély nyilvánul, mely nemegyszer áttöri a nőies tartózkodás határait. Nyíltsága, mellyel szíve legtitkosabb sóvárgásait kiállítja a nyilvánosság elé, sokszor szinte megdöbenti az olvasót, s azok a vegyes érzések, melyeket ezekkel kelt, nem mindig válnak javára a versek esztétikai hatásának”,¹² igaz, a *Budapesti Szemle* kritikusaival szemben a *Vasárnapi Ujság* úgy véli, „vannak igazán sikerült versei is, amelyekben őszinte érzés nyilvánul költői formában”, éspedig „ezek éppen azok, melyekben nem hássza minden áron az őszinteség túlzásait”.¹³

Mintha a *Budapesti Szemle* éppen a szemérmetlen női versek fényében kifejezetten örülne az *Egy asszony versei* című 1909-es kötetnek, amely végre egy kevésbé ijesztő, „tisztább” női lélek őszinte megnyilatkozása: „Hogy e költő nem férfi, az, mielőtt a versek olvasásába kezdünk, a mi szemünkben épen nem volt ajánló levél. Mert fájdalom, a modern női lyrát (sőt nem épen csak a modernt), a hysterikus túlérzékiség már sokszor compromittálta. Ám az *Egy asszony versei* nemes hangjukkal hamar meggyőztek bennünket, hogy ezúttal a költői hevületet tüzeségükben is tiszta asszonyi érzések okozzák.”¹⁴ Ennek kapcsán aztán hosszasan dicséri is a névtelen szerző szemérmességét: „nemcsak azt a meghatottságot érezzük, a mit egy nagyon szerelmes költői asszonyszívnek lírikus őszinteséggel elpanaszolt fájdalmi keltének, hanem azt a tiszteletet is, melyet az ellyrizált női fájdalmak mindig megérdemelnek, ha a legnagyobb őszinteség a legkisebb szemérmertlenséggel sincs bekeverve. / Még a férfi lyrikus őszintesége is oly erény, mely bizonyos nem codificálható, de jóízlésünktől megkívánt aesthetikai szemérmesség híján elveszti báját és becsét. *Természetszerűen még kényesebbek vagyunk, ha női lyrikussal van dolgunk.* [Kiem. L. I.] Sok, a mi férfitől csak bátor és hatásos őszinteség, nőtől már szemérmertlenség. A ki ezzel szemben azt akarná vitatni, hogy versről ítélve nem szabad arra gondolnunk, ki írta, hanem csak azt kell néznünk, milyen a vers: az óriási tévedésben van. Mert hiszen a lyrai verseknek épen az ad éltető meleget, szívhez szóló érdekességet, ha megérezzük belőle azt az egyéni valakit, a kinek legszubjectívabb vallomásai.”¹⁵ A *Budapesti Szemle* nem az egyetlen folyóirat, amelyben ez alapján értékelnek, és az „Egy asszony” társaságában találjuk Szász Piroska,¹⁶ Kordina Lilly,¹⁷ Nil,¹⁸ Jörgné Draskóczy Ilma¹⁹ és Tóth Irén²⁰ költészetét és Dánielné Lengyel Laura novelláit is.²¹ Szinte kivételszámba megy, hogy a kritikus nem hibáztatja Annie Vivantit, amiért „nem akar tompított hangon megcsendül-

ni [...] női érzéseit férfias egyenességgel tárja fel”, ám neki is rokonszenve-
sebb Ada Negri, aki szomorúságában is visszafogott.²² A *Vasárnapi Ujság* kri-
tikusa nem tartja teljesen érdektelennek Alba Nevis verseit sem, de azon
megállapítása, hogy Alba Nevis „egy újabb tagja annak az újabban mindin-
kább szaporodó női költő-csoportnak, amely az őszinteséget, az érzések tar-
tózkodás nélküli kimondását tűzte ki jelszavául”,²³ sejteti, hogy ez a költé-
szet kissé idegen neki. Meg is állapítja, hogy „[e]z a rikító, túl erős színezés
épen nem válik javára versei művészi hatásának”.²⁴

Erdős későbbi, már más jellegű és egy szélesebb közönség körében sikert
arató írásainak fogadtatása két fő vonulat mentén történik: egyrészt az er-
kölcsei alapú kritikát találjuk,²⁵ amely rendszerint a szerinte felesleges eroti-
kus részleteket kifogásolja, a másik oldalon pedig lényegében a *Nyugatot*,
amely leginkább a „papírízű” szereplőket, a felszínességet és a ponyvaízű
túlzásokat kifogásolja, sajnálkozva, hogy a valaha ígéretes fiatal költő ilyen
pályára tért.²⁶ A *Literatura* inkább beszámoló, mintsem kritikát ad Erdős éle-
téről és pályájáról (megjegyezve, hogy az erotikumnak bizonyára megvolt a
szerepe a sikerben).²⁷ A *Tollban* pedig Dánielné Lengyel Laura cikkében²⁸ Er-
dős (igaz, vélhetőleg nem erotikus versei alapján) Kaffka, Lesznai és Várnai
mellett szerepel.

A női írók nemi erkölcsön alapuló irodalmi értékelése nem zárul le a múlt
század elejével – a *Budapesti Szemle* ennek mentén ítéli meg és el Kaffka *Két
nyár* című kötetét,²⁹ és bár idővel jobban szétválik az erkölcsi aspektus az iro-
dalmitól és valamelyest külön kezeli ezeket,³⁰ de még 1939-ben is hiába me-
rül fel Szentmihályiné Szabó Máriáról szólva a kritikában, hogy „az erősfő-
kú erkölcsi fertőtlenítésnek is van esztétikai hatásában egy kis naftalin-sza-
ga”, mégis visszakozik és arra a megállapításra jut, hogy: „[a]z erkölcsi tisz-
taságszeretet különösen jól illik a nőíró lelkéhez.”³¹ Más folyóiratokban sem
kacérkodik a szexuális témákat: „első regényekor azt hittük, női lélekrajz címen
kacérkodik a szexuális élet alkóvtitkaival, de ettől eltávolodott.”³² A *Vasárna-
pi Ujság*,³³ később az *Irodalomtörténet*³⁴ és a *Napkelet*³⁵ is az érzékiség ábrázo-
lását a szórakoztató, a tömegsikeret megcélzó irodalommal hozza összefü-
gésbe, s többen úgy látják, az erotika „indokolatlan” megjelenése az alkotás-
ban kifejezetten a női írókra jellemző, így a diszkurzus a női íróhoz a silány-
ságot, illetve a tömegizlés kiszolgálását és az erotikát ábrázoló „pikáns” írást
társítja,³⁶ ami nem éppen könnyít az irodalmi igényű női író dolgán. Első pil-
lantásra kivételnek tűnik a *Literatura* egyik cikke, amely szerint az erotiku-
mot csupán egyesek rosszindulata kapcsolja a nőiességhez, és pedig igazság-
talanul: „Jellegetesen női írás minden könyve, de nem abban az értelemben,
ahogy a mai – valljuk be, többnyire rosszindulatú előítélettel eltelt – fér-
fikritika értelmezi ezt a megjelölést, amikor az erotikum kihangsúlyozását, a
léhaság védjegyét, a »geil« asszonyi írásokat tartják tipikusan női írásnak.”
Ám végső soron itt is egyetért a kritikus az erotika ábrázolásának elítélésé-

ben és a szerzőt éppen azért dicséri, amiért „[m]ind ennek [azaz a léhaságnak, az erotikum kihangsúlyozásának] nyoma sincs Szentmihályiné Szabó Mária oeuvre-jében.”³⁷ Gulácsy *Hamuesőjéről* úgy véli házi folyóiratának a kritikusa, hogy erotikus jelenetei – a szerző nő lévén – külön indoklásra szorulnak.³⁸ Mások is megalapozottnak tartják mindezt, például Pekár Gyula,³⁹ a *Napkelet*,⁴⁰ vagy a *Budapesti Szemle* kritikusa, aki szintén úgy látja, a felesleges erotika kifejezetten a női írókat fenyegető veszedelem.⁴¹

A szexualitással kapcsolatos témák elutasítása persze nemcsak a szerzőket korlátozza, hanem magyarázkodásra kényszeríti azt a kritikust, akinek más okokból vannak kifogásai, például a tematika egysíkúsága miatt Kovács Jenőtől⁴² kezdve Kisujfalusi Wildner Ödönön át⁴³ a *Vasárnapi Ujságig*⁴⁴ és Kaffka Margitig: „Legtávolabb álljon tőlem minden olyas aggodalom, mely az ízlés nevében tilalomfát állít bizonyosfajta témák, bizonyos oldalú költői megnyilatkozások elé, ha ezek nem férfi-, hanem asszonyembertől erednek. Hogy asszony ne írhasson őszinte lírát bármelyfajta szerelmes érzéseiről [...] [m]ég feltevésnek is szégyenkezni való szempont ez.”⁴⁵

Vannak, akik kifejezetten üdvözlik Erdős erotikus költészetét. Halasy Andor⁴⁶ és Balázs Béla,⁴⁷ illetve *A Hét* kritikusa⁴⁸ éppen Erdősben látja „a nő” igazi megnyilvánulását. Ők a nőt inkább ősi ösztönlénynek, mintsem érzelmeit szemérmesen visszafogó lánynak vagy asszonynak látják, így – bár természetesen a szerző szempontjából fontos különbség van köztük – voltaképpen ők lényegében ugyanazt kérik számon Erdőstől, mint az őt elutasító kritikák, nevezetesen a női őszinte megszólaltatását, csupán arról van szó, hogy más jellegűek a nőről való elképzeléseik, s ezeknek Erdős szemükben meg is felel.

Kisujfalusi [Wildner] Ödön *Huszedik Százdik*-beli cikkei hosszasan elemzik kortársai viszonyulását Erdős verseihez, illetve az ezekben megnyilvánuló nőhöz: „Erdős Renée nő. Mármost, akik a nő fogalmát egyszerű, hagyományos és minden időkre érvényes formulákba vélik szoríthatni, akik a nő érényét egypár klasszikus alapvonással – szende szépség, szemérmes tisztaság, tűrő szívjóság, engedelmes önfeláldozás stb. – rajzolják meg maguknak, s másképp, mint ilyenek, vagy teljes ellenképeinek nem tudják a költészetre alkalmas nőtípust elképzelni: érthető módon elképednek és felháborodnak, ha a szilaj Renée formuláikat összetöri s egészen másképp jelentkezik előttük.”⁴⁹ Az olvasóknak egyrészt tisztában kell lenniük azzal, hogy ha típusokba lehet is sorolni a nőket, ilyen típusok igen nagy számban léteznek, sőt ezek folyton át is alakulnak, másrészt pedig az egyéniséget mint értéket is meg kell becsülniük ahhoz, hogy Erdős költészetét méltányolni és megérteni tudják az olvasók, „még ha szívök mélyén más nőeszményképeknek áldoznak is”.⁵⁰ Azért a befogadó nőiesség-felfogás ellenére Wildnernél is megtalálhatjuk a tulajdonságoknak a nő–férfi oppozíció szerinti megosztását, hiszen Erdőst úgy jellemzi, hogy bár gyakran *férfiasan* kemény, sokszor oly gyöngéd-

lelkűséget és finomságot árul el, melyre *csak nő* képes.⁵¹ Bár Wildner is egyetért abban, hogy „a költőnő, éppúgy, mint a férfiköltő (s talán épp úgy, mint minden művész) lélektanának egyik alaptörvénye, hogy művészete annál kiválóbb, hatása erősebb lesz, mentől őszintébben, közvetlenebbül, mentől kevesebb tartózkodással és maszkkal tárja elének egyéniségét”, mégsem szabad összekeverni a művészt és a „morális életben szereplő nőt”.⁵² Ez a megkülönböztetés különös jelentőséget kap, amikor „Erdős Renée az újságok számára meghalt [...]. Pletyka tekintetében *vogelfrei* lett ez a nő a »lovagias« magyar társadalomban.”⁵³ Mivel tehetségében nem volt változás, ennek a bojkottnak⁵⁴ Kisujfalusi Wildner szerint csak személyi okai lehetnek, de „ha [Erdős] vétett is, ha bármit vétett is valaki akárkinek vagy akárkiknek, ez nem szolgálhat okul arra, hogy a sajtó egy író, akit kevéssel előbb még a magasba emelt [...], egyszerre a mélységbe taszítson [...]. Kívánjunk [Erdős] tehetségének, hogy bennök [az újságokban] sohase is [sic] támadjon fel, amíg a sajtó urai többé nem tekintik lovagiasságnak a női munkát potom bérrért megtérni a maguké mellett, amikor az udvarias előzékenység vékony máza alól nem üt ki oly hirtelen a nőtipró tatárerkölcs vastag durvasága.”⁵⁵

Ezek mellett találkozunk még néhány olyan befogadási kísérlettel, ahol a kritikus próbál megbirkózni a versek idegenségével és idegenkedését be is vallja, anélkül, hogy értetlensége és zavara felháborodásba vagy határozott elutasításba torkolna – a *Budapesti Szemle* 1903-as kritikáját már említettem,⁵⁶ s ilyenre példa az *Új Idők* egyik kritikája is: „egy a mienktől távol álló érzésvilág szólal itt meg [...]. A mi világunkban költészet rejlik abban, ha a férfi, az erős barbár, meghódol egy gyöngé asszonynak. De bármit erőltetjük is magunkat, nem tudunk nagy lelki momentumot találni abban, ha a nő még oly szép versekben is dicséri egy férfi szemét, kezét, fürtjeit.”⁵⁷ Am a recenszens bizonyos önkritikával nyitva hagyja azt a lehetőséget, hogy „[t]alán kevés bennünk az alkalmazkodó képesség”.⁵⁸ A *Hétben* Vojnovich Géza sem lelkesedik, hogy a leányszív tartózkodó remegése helyett „férfias” vágyat énekel a szerző, mégis bizonyos nyitottság jellemzi az ő következtetését is: „[m]indenesetre érdekes egy leány, aki az életben helyet keres magának férfi módra, s vállalja az élet gondját, baját és – a kritikát.”⁵⁹

Az őszinteség követelménye ezekben a kritikákban tehát mindössze addig marad problémamentes, amíg a szerző performanciája egybeesik azzal, amit az adott kritikus még nőiesnek tart. Amikor egy női szerző oly módon tárulkozik ki, hogy közben nem felel meg annak, ami nőies, ugyanakkor azonban nem is lehet azzal vádolni, hogy az irodalom nő-sablonjait másolná (azaz hogy őszintétlen), kissé zavarba jön a kritika, ugyanis implicite feltételezik, hogy a nő *természetesen* nőies (akármit jelentsen is ez konkrétan).

Jobban belegondolva, semmi meglepő nincsen abban, hogy éppen női írók éppen az önkifejezés-esztétika diszkurzusában éppen ezt a témát boncolják, ha tekintetbe vesszük annak a felfogásnak az elterjedtségét, hogy a nő élete

voltaképpen a szerelemben és az anyaságban teljesedik ki, azaz tulajdonképpen kifejezetten a szexualitásához kapcsolódó téren, miközben a férfi élete tágabb téren mozog (a harmincas évek végén a *Nyugat* egyik fiatal kritikusja egyenesen pótcselekvésnek minősíti, ha egy nő a szerelmen kívül egyébbel is foglalkozik⁶⁰). Ebből a szempontból tehát voltaképpen az általuk keltett reakcióknak a zavartól a felháborodásig terjedő része kellene, hogy meglepjen bennünket – már csak ezért is érdemes pontosabban megnézni, mitől is ennyire zavarba ejtők ezek a könyvek.

A fenti idézeteket visszaolvasva azt látjuk, hogy a nők erotikus költészetét kifogásoló kritikák leginkább a női szemérmességre hivatkoznak, és a női passzivitásra. Így az „erotikus” női írók, eleget téve annak a követelménynek, hogy a „férfiirodalom nőképe” másolása helyett „valódi önmagukról” írjanak, voltaképpen éppen a női lét hagyományos, és ezért ebben a diszkurzusban *legfőbb* tartományát témájukká emelve válnak visszatetszővé, sőt bizonyos értelemben szubverzívúvá, hiszen egyrészt a női szexualitást egyúttal leválasztják a nőiség másik lényegének tekintett összetevőjétől, a szemérmességtől, kimondhatóvá téve a nőiséget-női szexualitást, másrészt pedig megszólalásuk meghazudtolja a női passzivitásról való elképzeléseket – gondolhatunk itt Pekár Gyulára, aki szerint a női erotikus költővel az a baj, hogy „az asszony természetből passzív szerelmi érzetében a férfi nagyon is aktív és agresszív érzékiségét hazudja bele”,⁶¹ illetve egy Mollináry Gizelláról készült kritikára, amely szerint „[a] nő szerelmi megnyilatkozása a férfi előtt, ha áttör bizonyos nőiesen passzív határokat, éppen agresszivitása folytán elveszti nőies jellegét és férfiasságával a monstrozitás felé hajlik el”.⁶² Az erotika ábrázolása elfogadhatóbbnak bizonyul, amíg a nő passzívként jelenik meg: „A női életnek azt a legérdekesebb részét kapjuk e regényben, melyben a nő Eros hatalma alatt áll. Pompás rajza az aktivitásnak nekilendülő, de félúton visszariadó, passzív asszonyi léleknek.”⁶³

Bollobás Enikő megállapította, hogy a női szereplő rendszerint a férfivágy tárgyaként konstituálódik⁶⁴ (hadd utaljak Christine Planté azon megállapítására, hogy a francia irodalmi kritika a női szerzők alkotásait előszeretettel a női ruházatra, illetve a nőre magára is alkalmazható jelzőkkel illette,⁶⁵ és Carol Ohmann egyik cikkére,⁶⁶ amelyből kitűnik, hogy az adott szituációban a női szerző alkotásának lehetséges befogadásait a nőről való diszkurzus szabja meg). Ezzel szemben a világirodalomnak még a kifejezetten „hódító” férfialakjai sem a női vágy tárgyaként jelennek meg, hanem nem-szexuálisan reprezentált alanyként,⁶⁷ így az irodalom alakjai tekintetében a férfiak nem-szexualizált alanyokként, miközben a nők a férfi-vágy tárgyaként átszexuálizáltak jelennek meg.⁶⁸ Hogy ez mennyire igaz a magyar irodalomra, még pontosabban megvizsgálandó. Fábri Anna egyik tanulmányának néhány megjegyzéséből,⁶⁹ abból, hogy Szini Gyula szokatlanak tekinti Kaffka nőalakjait, amiért azok gondolkodókként jelennek meg,⁷⁰ illetve férfiszerzők-

nek a XX. század második feléből való „női” ál-önéletrajzai és ál-életműveiből kiindulva, amelyekben a női szubjektum ugyancsak elsősorban szexualitásán keresztül konstituálódik,⁷¹ valószínűsíthető, hogy a helyzet nagy vonalakban hasonló lehet. Bollobás megállapításai összhangban vannak Nagy Lajos azon megfigyelésével, hogy az író és szereplője között egyfajta erotikus viszony áll fenn⁷² és a *Vigília* egyik kritikusanak azon véleményével, miszerint a férfiírókkal szemben „[a]z írók műveinek nőalakjai számunkra titokzatos indulatszövevényből állanak; *külsőalakjuk a leírás alapján alig érzékelhető.*”⁷³ (Kiem. L. I) Alátámasztja ezt Schöpflin is: „Evelyn nem a női tulajdonságaival, szépségével, nemi vonzóerejével válik nagygyá a néző szemében, hanem intelligenciájának hajlékony erejével – ez is ujság a színpadon.”⁷⁴ Bollobás eredményei magyarázatot adhatnak Lyka Károly zavarára is, aki minden toleranciája mellett sem tud megbarátkozni azzal, hogy a férfit a nő szerelmes tekintetének tárgyaként látja ábrázolva.⁷⁵ Különösen a férfiolvastól merőben új helyzet elé állítja az az irodalmi műalkotás, amelyben az irodalmi diszkurzusban megszokottaktól eltérően a férfi a női vágy megnyilatkozása nyomán ennek *tárgyaként* jön létre, a férfi olvasó pedig a férfifürtök és -kezek szépségével szembesül (Jeanette Winterson „lazább” megfogalmazásában: „A férfiak kényelmetlenül érzik magukat, ha a világot nem férfiszemen keresztül látják”⁷⁶). Ebben a kontextusban új távlatokat kap Szini Gyula Kaffka-kritikája, aki abban látja Kaffka novellahősnőinek jelentőségét, hogy Kaffka – a kötet címével összhangban – gondolkodó embereknek mutatja őket, ami a férfiak számára Szini szerint merőben szokatlan. Ugyanakkor Kaffka úgy tűnik, megadja az olvasónak a lehetőséget, hogy alakjait hagyományos módon, vágya tárgyaként is szemlélje.⁷⁷

Az „erotikus írók” tehát nagyon szorosan kapcsolódnak az irodalmi hagyományhoz, amennyiben a nőt szexualitásán keresztül ábrázolják. Ugyanakkor alapjaiban szakítanak is ugyanezzel a hagyománnyal, hiszen az eddig tárgyi pozícióban ábrázolt nő megszólal alanyként és a férfit vágyának tárgyaként ábrázolja. Ők összekapcsolják tehát a női szexualitást a (látszólag) már nem nőietlen őszinte irodalmi megszólalással (azaz az alanyi pozícióval); az erre adott olvasói-kritikusi reakciókból azonban kiderül, hogy a nőnek az őszinte irodalmi megszólalása voltaképpen csak bizonyos kereteken belül lehetséges: kiderül, hogy sokak számára a női szemérmesség legalább olyan fontos *irodalmi* követelmény, mint az őszinteség (azaz a nemiség diszkurzusa, amelyben a nő nem lehet alany,⁷⁸ kihat az irodalmira). Így itt voltaképpen a priori lehetetlenné válik az irodalom „nőivé” tétele, amennyiben az életnek a leginkább a nemiséggel kapcsolatos részét kizárja azok megszólalásaiból, akiket *éppen nemiségük alapján és a nemiségnek az életükben játszott szerep kiemelkedő jelentőségére hivatkozva* külön irodalmi kategóriába sorolt. Az irodalmi alkotások nemi erkölcsön alapuló elutasítása természetesen nem korlátozódik a női írókra (példa erre Horváth János Ady-tanulmá-

nya⁷⁹), ám a férfiasságnak kevésbé centrális eleme a szexualitás. Egy olyan diszkurzusban, ahol a nőiesség a férfivágy tárgyaként konstituálódik, éppen az erotikus témákkal kapcsolatban való női megszólalás a leginkább felforgató, hiszen ahelyett, hogy a nőiességet egyéb, periférikusabb területein ábrázolja másképpen, éppen a konstruktum legcentrálisabb pontján teszi alannyá a tárgyat (a férfi szókimondása az aktív–passzív dichotómia szempontjából nem forgat fel semmit). Ebben a diszkurzusban előáll tehát az a lehetetlen helyzet, hogy a női írónak őszintén megszólalva, ugyanakkor a vágy szemérmesen meg nem szólaló tárgyaként kellene ábrázolnia saját magát úgy, hogy közben a szexualitást, mint a nőiességet hagyományosan konstituáló centrális elemet, megtartja tabunak, nem beszél róla, s így megkérdőjelezetlenül továbbhagyományozza.⁸⁰

1 Vö. például KOSZTOLÁNYI Dezső, *Egy perccel alkonyat előtt*, Nyugat, 1921/I, 240.

2 Konkrétan *Az új sarj* című regényre. NAGY Méda, *Erdős Renée: Az asszony, aki ölt*, Napkelet, 1936/5, 327–328.; N. M. [Nagy Méda], *Erdős Renée: A Timóthy-ház*, Napkelet, 1938/7, 52–53.

3 *Erdős Renée könyvei [Egy leány élete; Az asszony meg a párja]*, A Hét, 1904, 1.

4 Vö. *Aranyveder [Erdős Renée]*, Vasárnapi Ujság, 1910/25, 536.

5 KARINTHY Frigyes, *Erdős Renée: Aranyveder*, Renaissance, 1910, 390–392. *Aranyveder [Erdős Renée]*, Vasárnapi Ujság, 1910/25, 536.; LESZNAI Anna, *Erdős Renée megtérése*, Huszadik Század, 1910/II, 39–41.; H. A., *Az új sarj [Erdős Renée]*, A Hét, 1916/4.

6 o., *Czóbel Minka: Kakukfüvek*, Budapesti Szemle, 1902/312, 470–475. A „kakukfű” szó a recenzius szerint szerénységet sugall.

7 o., *Erdős Renée: Versek*, Budapesti Szemle, 1903/314, 309–313.

8 Uo.

9 „Úgy látszik, meghallgatta, de nem vette szívére a fentjelzett bírálatokat. Nem meg gondolást, hanem inkább némi dacot ébresztettek ezek őnála.” y-f., *Erdős Renée: Új dalok*, Budapesti Szemle, 1906/350, 305–308.

10 Uo.

11 Uo.

12 *Erdős Renée: Versek*, Vasárnapi Ujság, 1902/49.

13 Uo.

14 KOZMA Andor: *Egy asszony versei*, Budapesti Szemle, 1909/388, 148–149.

15 Uo.

16 A szerző tiszteletben tartja az ízlés ke re teit és nem téved „belsőleg helytelen utakra”; ó-, B. Szász Pirokska: *Versek. – Nil: Versek*, Budapesti Szemle, 1906/353, 300–304.

17 FÁI Béla, *A műveltség könyvtára [Kordina Lilly versei]*, A Hét, 1904/52.

18 Nil költészete népszerűbb azokénál, „akik a modernség szent nevében soha át nem élt gyönyöröket énekelnek meg. Ez [az az, hogy Nil költészete népszerűbb] a természet rendje, mert Nil az örök emberi érzések nek ad hangot, ezzel pedig nem szállhat versenybe az a költészet, amely azt keresi, azt kutatja, azt festi rikító színekkel, hogyan nyilatkozik meg az emberben az – állat.” d.b., *Nil: Nálunk*, Uj Idők, 1909/12, 287.

19 Jörgné Draskóczy Ilma: *Versek*, Vasárnapi Ujság, 1905/20, 319.

20 *Fehér Tüzek [Tóth Irén versei]*, Uj Idők, 1910/50, 566.

21 GEREPLYE, Három könyv [Dánielné Lengyel Laura: Máb királyné; Berczik Árpád: Hogyan született a szerelem; Bársony István: Négy szem között], Uj Idők, 1911/13, 324.

22 RADÓ Antal, *Két olasz költőnő [Ada Negri és Annie Vivanti]*, Vasárnapi Ujság, 1900/24, 399.

23 Alba Nevis: „A hét csuda”, Vasárnapi Ujság, 1905/25, 403.

24 Uo.

25 Vö. KÁDÁR Judit, „A legerotikusabb magyar író” = NAGY Beáta és S. SÁRDI Margit (szerk.), *Szerep és alkotás*, Debrecen, 1997.

26 Vö. például KOSZTOLÁNYI Dezső, *Egy perccel alkonyat előtt*, Nyugat, 1921/I, 240.

27 ERDŐS Renée, *Ave Roma! Literatura*, 1929/6, 219.

28 DÁNIELNÉ LENGYEL Laura, *Kaffka Margit*, A Toll, 1929/35, 24–29.

29 r.r. [Császár Elemér], *Nőírók regényei [Erdős Renée: Ősök és ivadékok; Kaffka Margit: Két nyár]*, Budapesti Szemle, 1916/480, 475–480.

30 r.r., *Új regények [Moly Tamás: Bluff!; Erdős Renée: Borsóhercegnő; Szederkényi Anna: A lázadó szív]*, Budapesti Szemle, 1924/570, 318–320.

31 -df-, *A nyárspolgár mint regényhős [Szentmihályiné Szabó Mária: Emberé a munka; Istené az áldás]*, Budapesti Szemle, 1939/740, 110–115.

32 Karin Michaelis: *Die kleine Lügnerin*, *Literatura*, 1926/8, 27.

33 *Ádámok és Évák [Alba Nevis]*, Vasárnapi Ujság, 1912/45, 911.

34 ALSZEGHY Zsolt, *Összefoglaló könyvszemle [Erdős Renée]*, Irodalomtörténet, 1925, 3–28.

35 Mme SANS-GÉNE, Az „írók”, *Napkelet*, 1937/11, 767.; „Ha nem igazi művész nyúl efféle tárgyhoz, munkája hamis hatásadászat lesz pornográfiával fűszerezve, a szerző azonban művész, akinek komolyságában és jóhiszeműségében nem kell kételkednünk.” SZINNYEI Ferenc, *Török Sophie: Hintz tanársegéd úr*, *Napkelet*, 1934/11, 672–673.

36 Vö. ehhez: Andreas HUYSSSEN, *A tömegkultúra mint nő: a modernség másiknya*, *Kalligram*, 2002/9; és Andreas HUYSSSEN, *After The Great Divide. Modernism, Mass Culture, Postmodernism*, London, Macmillan, 1986.

37 (r.m.) [Ruzitska Mária?], *Szentmihályiné Szabó Mária: Emberé a munka*, *Literatura*, 1935/8, 113.

38 VOINOVICH Géza, *Hamueső. P. Gulácsy Irén új regényéről*, *Uj Idők*, 1928/21, 628.

39 „Kár, hogy a vegyes szempontú modern írók rendszeren kettős hibába esnek: nemcsak a férfit látják brutálisnak, hanem a nőt is a legtúlzóbb érzékiség bábjának festik

[...] az asszonytermészettől passzív szerelmi érzetébe a férfi nagyon is aktív és agresszív érzékiségét hazudja bele.” PEKÁR Gyula, *A nő szabadságharca*, *Uj Idők*, 1924/15, 287–288.

40 „Ez Török Sophie költészetének valódi bátorsága, távol minden aféle vakmerőségtől s olcsón testies kacérkodástól, amivel a női egyenjogúsítás lírai megszállottjai a leomlott sorompókon át hangos bevonulásukat tartották. A művészetben a legénykedés nem érény, akkor sem, ha történetesen – nők adják rá fejüket.” RÉDEY Tivadar, *Török Sophie: Öröme születéll*, *Napkelet*, 1935/1, 50–52.

41 „Bármily különösnek tetszik, írók ritkán tudják elkerülni az erotikus leírások csábításait; ebben nyilván realizmust, élethűséget, férfiasságot keresnek, s még fölösleges, betoldott részletektől sem tartózkodnak. Gulácsy Irén határozottan férfias tehetség, senki nem gondolná regényéből, ha címlap nélkül olvasná, hogy nőíró munkája van a kezében. Az erotikus vonásokat rendszeren ki tudja kerülni, ha akarja, erőteljessége nem szorul ilyen eszközökre. Történelmi regényében [a *Fekete vőlegényekben*] mégis ide sodródik.” v.g., *P. Gulácsy Irén elbeszélései [P. Gulácsy Irén: Ragyogó Kovács István]*, Budapesti Szemle, 1929/622, 478–490.

42 Kovács Jenő egyhúrúnak érzi Erdős költészetét, holott „arra van hivatva, hogy hangversenyeket játsszon”. KOVÁCS Jenő, *Erdős Renée*, *Magyar Génius*, 1902/51.

43 „Mi nem is érzelmi heves szókimondását hibáztatjuk benne, hanem rövidtávú világlátását, eszmei és érzelmei szűk téren mozgását, ezzel minden részletgazdagsága mellett bizonyos monotóniáját.” KISUJFALUSI [WILDNER] Ödön, *Erdős Renée [Verse]*, *Huszadik Század*, 1903/3, 243–246.

44 „Elvégre is emberi dolog s nem volna egyetlen szavunk hozzá, ha igazi művészté nemesülten lépne elénk.” *Nász előtt [Alba Nevis]*, Vasárnapi Ujság, 1910/10, 211.

45 KAFFKA Margit, *Alba Nevis: Nász előtt*, *Nyugat*, 1910/I, 556.

46 HALASY Andor, *Erdős Renée új kötete [Új dalok – Kleopatra]*, *A Hét*, 1905/51.

47 „Ők [itt konkrétan Ritoók Emma és Erdős Renée] nem születnek meg soha egész formává, és nem hálnak bele annak pusztulá-

sába. Asszonyok.” BALÁZS Béla, *Ritók Emma új könyve [Ellenséges világ]*, Nyugat, 1914/I, 74.

48 Erdős Renée, *A Hét*, 1901/43, 714.

49 KISUJFALUSI [WILDNER] Ödön, *Erdős Renée [Versek]*, Huszadik Század, 1903/3, 243–246.

50 Uo.

51 Uo.

52 Uo.

53 WILDNER Ödön, *Erdős Renée: Írások könyve*, Huszadik Század, 1905/I, 182–185. A „vogelfrei” szó a német középkor terminológiájában nemcsak a szabadságot, a társadalmi kötöttségektől és kötelezettségektől való mentességet jelenti, hanem a társadalmi hovatartozás hiányát és ezzel együtt a minden védelemről és jogról való megfosztottságot, a mindenki kénye-kedvének való kiszolgáltatottságot is.

54 Erdős volt szeretője, Bródy Sándor sokadik szakításuk után, öngyilkossági kísérletéből való felépülését követően elérte, hogy egyik lap se közölje Erdős írásait. Ezzel Erdős nemcsak a szellemi és szakmai közegtől és megbecsüléstől, hanem megélhetésétől is megfosztotta. Vö. KÁDÁR Judit, *„A legerotikusabb magyar írónő”* = NAGY Beáta és S. SÁRDI Margit (szerk.), *Szerep és alkotás*, Debrecen, 1997, 119.

55 WILDNER Ödön, *Erdős Renée: Írások könyve*, Huszadik Század, 1905/I, 182–185.

56 o., *Erdős Renée: Versek*, Budapesti Szemle, 1903/314, 309–313.

57 LYKA Károly, *Két költő. Erdős Renée – Harsányi Kálmán*, *Uj Idők*, 1902/51, 546–548.

58 Uo.

59 v.g., *Erdős Renée, A Hét*, 1902/49.

60 WEÖRES Sándor, *Üvegcsengő. Gazdag Erzi versei*, Nyugat, 1939/I, 192.

61 PEKÁR Gyula, *A nő szabadságharca*, *Uj Idők*, 1924/15, 287–288.

62 CSATLÓS János, *Meddő szüret után. Mollináry Gizella regénye*, Magyar Csillag, 1943/6, 371–372.

63 -ó -r., *Kosáryné Réz Lola: Porszem a nap-sugarban*, Irodalomtörténet, 1930, 193.

64 BOLLOBÁS Enikő, *Hogyan készül a nő?* Holmi, 2002/3, 326–334.

65 Christine PLANTÉ, *La petite soeur de Balzac*, Paris, Seuil, 1989, 97.

66 Carol OHMANN, *Emily Brontë in the Hands of Male Critics* = Mary EAGLETON (szerk.), *Feminist Literary Theory. A Reader*, Oxford, Blackwell, 1986, 71–73.

67 Vö. BOLLOBÁS Enikő *Receptek a nőre és a férfirra: a gender mint szexualizált konstrukció* című előadása a „Nő és férfi, férfi és nő” című konferencián, Budapest, 2002. november 22–23.

68 Még a jelen angolszász irodalomra vonatkoztatva is megjegyzi Rosalind Coward, hogy „the novel-convention of defining women through their sexuality is unbroken”. Rosalind COWARD, *The True Story of How I Became My Own Person* = Catherine BELSEY és Jane MOORE (szerk.), *The Feminist Reader: Essays in Gender and the Politics of Literary Criticism*, London, 1989.

69 FÁBRI Anna, *Mikszáth nőalakjai*, Holmi, 1998/1, 45–50.

70 SZINI Gyula, *Kaffka Margit: A gondolkodók és egyéb elbeszélések*, Szerda, 1906/2, 85.

71 Vö. HORVÁTH Györgyi, *Tapasztalás, hitelesség, referencialitás. A Psychét és a Csokonai Lilit ért kritikákról*, *Literatura*, 1998/4, 417–427.; és HOCK Beáta, *„Makacs és zavarbaejtő történelmi újrakezds”*. *A Psyché és a Tizenhét hatytyúk (újabb) lehetséges feminista olvasatai*, *Palimpszeszt*, 19. szám, 2002. december; interneten: <http://magyar-irodalom.elte.hu/palimpszeszt/>.

72 „...az író körülbelül oly erotikával festi nőalakjait, mintha férfi lenne és úgy néznék őket – kívánva őket, vagy húzódozva tőlük –, a férfiakat pedig ugyanazzal a pózolt érzékeltenséggel rajzolgatja, mintha megint csak férfi lenne.” NAGY Lajos, *Szederkényi Anna: A nagy nő*, Nyugat, 1914/I, 496.

73 GERÉB László, Gy. Czikle Valéria: *Triolették*, Vigilia, 1940, 264–265.

74 SCHÖPFLIN Aladár, *Bemutatók*, Nyugat, 1931/24.

75 „De bármit erőltetjük is magunkat, nem tudunk nagy lelki momentumot találni abban, ha a nő még oly szép versekben is dicséri egy férfi szemét, kezét, fűrtjeit.” LYKA Károly, *Két költő. Erdős Renée – Harsányi Kálmán*, *Uj Idők*, 1902/51, 546–548.

76 Jeanette WINTERSON, *A nemiség szemiotikája*, Fosszília, 2000/3–4, 82.

77 Szini szerint Kaffka nőalakjaiba „szerelemesek vagyunk”, SZINI Gyula, *Kaffka Margit: A gondolkodók és egyéb elbeszélések*, Szerda, 1906/2, 85.

78 Vö. például a freudi diszkurzust, lásd Toril MOI, *Férfiuralom: szexualitás és episztemológia Freud Dóra-jában*, *Thalassa*, 1996/1, 21–36.

79 HORVÁTH János, *Ady s a legújabb magyar lyra*, 1910.

80 „...assumptions become visible *as* assumptions only if we can make the contradictions of those assumptions sound plausible. [...] Only if somebody has a dream, and a voice to describe that dream, does what looked like nature begin to look like culture.” Richard RORTY, *Feminism and Pragmatism = Uő, Truth and Progress. Philosophical Papers*, Volume 3, Cambridge University Press, 1998, 203.